

Wikileaks, una eina

XAVIER BATALLA

Corresponsal diplomàtic de La Vanguardia

xbatalla@lavanguardia.es

Resum

*Julian Assange, fundador de Wikileaks, reivindica haver inventat el "periodisme científic", és a dir, la possibilitat que els lectors tinguin accés directe a la matèria primera. Però han canviat el periodisme i la diplomàcia amb les filtracions de Wikileaks? Wikileaks simbolitza la darrera generació dels moviments ciutadans que rebutgen la *raison d'État*, i les seves filtracions han actualitzat la pugna històrica entre l'obligació de la premsa a informar i la necessitat dels governs de protegir el que no volen que se sàpiga. Però Wikileaks és el cinquè poder o se n'ha sobreestimat l'impacte? El que ha canviat és la tecnologia, l'eina. Wikileaks és una nova transgressió que, per al periodisme i la diplomàcia, ha convertit en industrial una pràctica fins fa ben poc artesanal. Wikileaks és l'evolució de les filtracions en la revolució d'internet.*

Paraules clau

Wikileaks, diplomàcia, periodisme, internet, fonts d'informació.

Abstract

*Julian Assange, founder of Wikileaks claims to have invented "scientific journalism"; that is, the possibility for readers to have direct access to raw materials. But have journalism and diplomacy changed with Wikileaks? Wikileaks symbolizes the next generation of citizen movements that reject the *raison d'état* and its leaks have brought up-to-date the historical conflict between the obligation of the press to inform and the need for governments to protect what they don't want you to know. But is Wikileaks the fifth power or has its impact been overestimated? What has changed is the technology, the tool. Wikileaks is a new transgression that, for journalism and diplomacy, has transformed a practice that was, until recently, a craft into something industrial. Wikileaks is the evolution of leaks in the internet revolution.*

Keywords

Wikileaks, diplomacy, journalism, internet, sources of information.

James Reston, un dels grans de l'edat d'or del periodisme escrit nord-americà, va guanyar un dels seus dos premis Pulitzer per haver avançat en exclusiva el contingut de la posició aliada sobre la carta fundacional de l'Organització de les Nacions Unides (ONU). Reston va publicar-ne el 1945 l'esborrany gràcies a la complicitat d'un intèrpret xinès amb el qual havia treballat en una agència de notícies. L'antic col·lega, que coneixia el moll de l'os del que es tractava en les discussions, li va passar l'esborrany a causa del malestar provocat pel seu contingut a la delegació xinesa.

Reston va ser un periodista del paper i el darrer *insider*, la manera nord-americana de dir que es té accés directe a les fonts del poder. Walter Lippmann, amic de Reston, va ser fonamental en l'evolució del periodisme nord-americà. El seu prestigi i influència van marcar el punt final de l'hegemonia del periodisme ideològic als Estats Units i el principi del predomini del periodisme informatiu i interpretatiu. Amb Reston, aquest periodisme va arribar al cim. Van ser els anys en què *The New York Times* –el diari de tota la seva vida– es va convertir en un dels instruments clau de la informació i la diplomàcia.

Si Reston hagués estat viu el juny de 2006 (va morir el 6 de desembre de 1995), segurament hauria estat un dels periodistes escollits per *The New York Times* per analitzar el con-

tingut dels 251.287 documents del Departament d'Estat que havia obtingut setmanes abans Wikileaks –un web secretista de vigilants antisecret– per mitjà de Bradley Manning, un oficial nord-americà desencisat de 26 anys. El juny de 2006, Alan Rusbridger, editor del diari britànic *The Guardian*, va telefonar a Bill Keller, aleshores director de *The New York Times*, per comunicar-li críticament que Wikileaks li havia filtrat uns documents confidencials. Arran d'aquesta conversa, cinc mitjans de comunicació escrits (*The Guardian*, *The New York Times*, *El País*, *Le Monde* i *Der Spiegel*) van tenir accés a aquests documents, procedents de 274 ambaixades nord-americanes i datats entre el 28 de desembre de 1966 i el 28 de febrer de 2010. Després d'un procés d'anàlisi llarg i intens, els cinc mitjans van començar a publicar els primers 220 cables el 28 de novembre de 2010.

Al cap d'alguns dies d'haver-se publicat les primeres filtracions, Franco Frattini, ministre d'Assumptes Exteriors de Silvio Berlusconi, va acusar Julian Assange, fundador de Wikileaks, de "destruir el món". No n'hi va haver per a tant, però per als més optimistes aleshores es va obrir una etapa molt diferent d'aquella en què Reston n'havia estat un dels protagonistes. Però són tan diferents aquestes dues etapes? En què es diferencia la filtració de l'esborrany de la carta de l'ONU de les

filtracions de Wikileaks? Ha canviat Wikileaks el periodisme i la diplomàcia per sempre?

Molt abans que Wikileaks naixés el 2006 i comencés les seves activitats el 2007, internet ja havia modificat el periodisme amb la creació d'un mercat global obert, d'accés més fàcil a les fonts i a les audiències, i amb menys respecte pels conceptes de privacitat i de secretisme. L'octubre de 1969, dos ordinadors situats a uns 600 quilòmetres de distància van ser connectats per convertir-se en l'embrió de la xarxa que ara coneixem com a internet. Al cap de tres decennis, internet cobreix pràcticament la totalitat del planeta i, segons l'agència irlandesa Nua, la tercera part de la població mundial ja és internauta. Aquesta revolució digital ha canviat moltes coses, no tan sols el periodisme i la diplomàcia.

Nicholas Carr, autor de *Superficiales. ¿Qué está haciendo Internet con nuestras mentes?* (Taurus 2011), ens ha advertit que internet està erosionant la capacitat de controlar els nostres pensaments i de pensar de forma autònoma. Quan Carr es va adonar que la seva capacitat de concentració havia disminuït considerablement, va començar a preguntar-se si en podria ser la causa la quantitat d'hores que passava davant de l'ordinador. I el resultat ha estat *Superficiales*, en què ens adverteix del que internet està fent, segons la seva opinió, amb les nostres ments.

Internet també ha modificat el periodisme de James Reston. Entre altres coses, ha fet que sigui interactiu. L'aparició del periodisme electrònic ha fraccionat l'audiència. Per exemple, la influència del periodisme escrit en la política exterior, quan les columnes sindicades de Walter Lippmann feien de CNN, va començar a declinar als Estats Units a la dècada dels setanta. I aquest declivi s'ha accentuat d'aleshores ençà amb l'evolució de l'anomenada blocosfera i les xarxes socials, que han demostrat ser eines poderoses per motivar campanyes polítiques, internes o internacionals. Tanmateix, aquesta competència ha millorat la informació i l'anàlisi de la política exterior? No sembla pas que hagi estat així. Thomas Jefferson va suggerir en una ocasió que els diaris s'haurien de dividir en quatre seccions: "Veritats, probabilitats, possibilitats i mentides" (Lepore 2009, 32). Va ser una manera de dir que els diaris no sempre han estat del costat de la veritat. I això és cert. Però la xarxa sembla un canal més idoni per a la darrera de les seccions que va preveure Jefferson.

Internet no tan sols ha provocat canvis. Per als apocalíptics, internet anuncia la desaparició dels diaris. Philip Mayer, autor de *The Vanishing Newspaper* (2004), sosté que el darrer diari de paper en ser reciclat es publicarà l'abril de 2040, vuit anys abans del 600 aniversari dels tipus mòbils de Gutenberg. Thomas Jefferson no s'ho arribaria a creure. Jefferson, tercer president dels Estats Units, va escriure en una carta datada el 1787: " [...] si hagués de decidir si hem de tenir un govern sense diaris, o diaris sense un govern, jo no dubtaria a preferir això darrer".

Els primers diaris moderns van néixer amb el suport dels polítics. Eren els temps, al segle XIX, en què es deia que la premsa havia de formar. Els conservadors tenien el seu diari; i

els liberals, el seu. Però l'adoctrinament es va acabar quan un redactor d'esdeveniments es va inventar la premsa popular. I com que d'un gran mal en surt un gran bé, la premsa popular o sensacionalista, amb el seu èxit, va obligar la premsa d'opinió a canviar. Així va començar una era en què la premsa havia d'informar, que no és poca cosa. Les regles del joc van canviar aleshores. Els ingressos dels diaris procedien de la publicitat de les empreses que volien vendre els seus productes. I el preu de l'exemplar es va convertir en una petita fracció dels diners que costa la informació. Però aquest model ha entrat en crisi i, per als apocalíptics, és l'anunci d'un món sense diaris, encara que mai no s'havia llegit tant com fins ara. On és, aleshores, el problema? Resulta que on es llegeixen més històries periodístiques és a internet, però el més sorprenent és que la majoria continuen procedint dels diaris de paper. Alex S. Jones, director del Shorenstein Center de Harvard University, l'ha quantificat: "Gairebé el 85% de les notícies que es llegeixen les generen els diaris" (Jones 2009, 53).

Assange, fundador de Wikileaks, reivindica ara haver inventat el que denomina "periodisme científic"; és a dir, aquell periodisme que possibilita que siguin els lectors que, en tenir accés a la matèria primera informativa, puguin jutjar què és correcte o incorrecte de la feina dels periodistes. Però la història demostra que els diaris de paper han publicat documents confidencials des que existeixen, encara que també és cert que aquestes filtracions s'han multiplicat, gràcies a les innovacions tecnològiques, des de l'aparició d'internet. En qualsevol cas, el més significatiu, des del punt de vista periodístic, és que la publicació dels documents del Departament d'Estat per part de cinc mitjans de comunicació escrits, que durant mesos van estudiar-ne i van analitzar-ne el contingut, va posar de manifest la necessitat del periodisme explicatiu, entre altres coses, perquè als lectors no se'ls creuessin els cables.

El periodisme explicatiu va ser necessari en el cas de Wikileaks perquè els cables del Departament d'Estat eren d'una naturalesa molt diferent. Primer, perquè uns eren una versió d'un esdeveniment. Segon, perquè n'hi havia de caràcter simplement especulatiu. Tercer, perquè d'altres no eren prou concrets. I, quart, perquè també n'hi havia alguns que estaven absolutament equivocats.

Però quin impacte han tingut, i tenen, les filtracions de Wikileaks en el periodisme i la diplomàcia? Jean-Christophe Rufin, escriptor i diplomàtic, considera que Wikileaks simbolitza la darrera generació de moviments ciutadans que, com Metges sense Fronteres –organització de la qual va ser un dels fundadors–, rebutgen la *raison d'État*. Si el polític britànic Burke va ser qui, a finals del segle XVIII, va al·ludir per primera vegada a l'eufemisme del quart poder per referir-se a la influència de la premsa escrita, Rufin considera que "els moviments ciutadans com Wikileaks representen ara, al segle XXI, el cinquè poder" (Rufin 2010, 18).

L'impacte de Wikileaks en el periodisme és, per Rufin, una qüestió de dimensió. "La idea de Wikileaks respon, de fet, a la lògica del màrqueting", assenyala Rufin. És a dir, es tracta

de donar a una activitat fins fa ben poc pràcticament artesanal —com el lliurament en mà de la carta fundacional de l'ONU a Reston— un caràcter industrial. La filtració de documents secrets és tan antiga com el periodisme, però històricament s'ha practicat a petita escala, encara que alguns mitjans, com és el cas a França de *Le Canard enchainé*, ho hagin convertit en la seva especialitat. Amb Wikileaks, una nova eina capaç de filtrar 251.287 documents del Departament d'Estat, la dimensió ha canviat. La transgressió, per tant, ha adquirit una altra naturalesa. I la il·legalitat, la provocació i fins i tot la clandestinitat es poden haver convertit en el mètode. I aquesta nova acció ciutadana seria impossible sense la influència creixent de les xarxes virtuals.

Però si l'eina i els mètodes són nous, la motivació continua sent la mateixa que en els temps de Reston, tant respecte del periodisme com de la diplomàcia. El periodista haurà de saber explicar el contingut del que es filtra i la voluntat de la filtració obehà al desig que els ciutadans sàpiguen què fa el Govern en nom seu.

No és segur, tanmateix, que, després de Wikileaks, el món sigui més transparent. Bill Keller, aleshores director de *The New York Times*, ha escrit: No “em sembla que Wikileaks representi cap mena de triomf còsmic de la transparència... Sospito que no hem assolit un estat d'informació anàrquic. Almenys per ara” (Keller 2011, 1, 6, 7). Ha canviat aleshores Wikileaks la manera de fer periodisme? Keller ha contestat aquesta pregunta: “Francament, penso que l'impacte de Wikileaks s'ha sobreestimat”. Una altra cosa és que Wikileaks i la necessitat de separar el gra de la palla en el que filtrava hagin servit per subratllar la necessitat que el periodisme escrit s'ha de fer explicatiu. I, paral·lelament, les filtracions també han servit per actualitzar la pugna històrica entre l'obligació de la premsa a informar i la responsabilitat dels governs de protegir el que no volen que se sàpiga. El resultat ha estat que l'opinió pública de molts països ha tingut l'oportunitat d'accedir al que fan els seus governs.

Potser és una exageració suggerir que les filtracions de Wikileaks faran que la diplomàcia no torni a ser la mateixa. Però si Assange pretenia canviar el món de la diplomàcia, alguna cosa, possiblement, haurà aconseguit. La idea que la direcció de tota política exterior necessita d'una dosi forta de secretisme per limitar el debat públic continua tenint molts advocats. La situació actual ja no és la dels temps del Congrés de Viena, quan Klemens Wenzel Lothar von Metternich va poder dissenyar al seu gust, sense intromissions de l'aleshores inexistent opinió pública, el mapa de l'Europa absolutista. Però el secretisme encara té bona salut.

La història de la diplomàcia és l'evolució de les relacions entre els estats. És un art, tal com ho suggereixen alguns dels seus beneficiaris? Un sistema de persuasió, com diuen els que es guanyen la vida persuadint? O simplement es tracta d'una barreja, de vegades explosiva, de força, d'amenaça i de promeses, com es manté des del bàndol de les seves víctimes, que també són nombroses? L'humorista nord-americà Will Rogers va defi-

nir en una ocasió la diplomàcia com “l'art de dir ‘quisso quisso’ fins que trobem la pedra de proporcions adequades”. Rogers podria haver estat diplomàtic.

No tots els diplomàtics, tanmateix, podrien ser aplaudits pel fet de ser bons humoristes. Un dels primers a comprovar-ho va ser l'ambaixador britànic Sir Henry Wotton, que al segle XVII no va fer riure el rei quan va dir: “L'ambaixador és un home honrat que és enviat a l'exterior per mentir en benefici del seu país”. Aquest diplomàtic també va dir que “com més lluny ets de l'Església de Roma, més a prop ets de Déu”. I Abraham de Wicquefort, autor d'un dels primers manuals de diplomàcia, es va avançar uns segles a Wikileaks i va escriure: “El diplomàtic és un espia honorable”.

El cardenal Richelieu, príncep de la raó d'Estat i primer ministre de França de 1624 a 1642, és un cas que mereix un punt i a part. Va ser l'artífex de la diplomàcia que va rebre el suport del sultà otomà per combatre els germans catòlics alemanys. I quan es va saber la notícia de la seva mort, es diu que el papa Urbà VIII, poc diplomàtic, va deixar escapar: “Si Déu existeix, el cardenal Richelieu haurà de donar moltes explicacions, però si no existeix, el cardenal haurà tingut una vida plena d'èxits” (Kissinger 1994, 58).

La diplomàcia continua sent la millor manera de superar les discrepàncies, prevenir els conflictes i trobar-hi solució. Per això algunes de les revelacions fetes per Wikileaks només han confirmat que la roda és rodona. Però d'altres han estat menys innocents, ja que han evidenciat la sospita que els diplomàtics nord-americans han practicat durant anys l'espionatge tou. I el problema és que se n'ha descobert el seu gran secret. Segons el que s'ha filtrat, Vladimir Putin mana en un Estat mafiós, “infectat per una corrupció a gran escala”. Els règims àrabs del golf Pèrsic, les elits dels quals “esquiven la llei islàmica i són aficionats als passatemps carnals”, prefereixen “una guerra convencional contra l'Iran ara, abans que no pas nuclear.” La corrupció “assoleix les més altes esferes del poder al Marroc de Mohamed VI”. El Govern espanyol (de Zapatero) “va donar suport al Sàhara Occidental a una solució favorable al Marroc”. A Tunísia, la família del president “roba tot el que té valor”. Chávez i el narcotràfic “financen la Nicaragua d'Ortega”. A Algèria, “la corrupció arriba fins als germans del president”. I Estats Units desconfia “de la capacitat de Mèxic per guanyar la guerra al narcotràfic, atesa la corrupció”. Wikileaks potser no canviarà la diplomàcia de dalt a baix, però les seves filtracions, així com Facebook, sí que van ajudar a promoure les revoltes àrabs de 2011.

Tanmateix, ha estat una cosa completament nova? No ho sembla. Lisa Anderson, presidenta de l'American University in Cairo, ho ha explicat d'aquesta manera: “A Tunísia, les protestes van multiplicar les crides a favor de la restauració de la Constitució suspesa. Mentrestant, les revoltes i les vagues a Egipte van fer caure el Govern. I a Líbia, els líders provincials es van moure frenèticament per consolidar la seva nova república independent. Era l'any 1919 [...] Els esdeveniments de 1919 suggereixen que l'extensió de les revoltes populars àrabs

de l'hivern passat (2011) no són un fenomen nou" (Anderson 2011, 2-7). Fa noranta anys, les paraules que van incendiar el món àrab van ser les dels cèlebres catorze punts del president nord-americà Woodrow Wilson, que va defensar l'autodeterminació dels pobles, inclosos els àrabs, que acabaven de desempallegar-se del domini otomà. I les paraules de Wilson van ser transmeses per telègraf, l'eina nova d'aleshores.

Una de les conseqüències de les filtracions de Wikileaks ha estat la humiliació del servei diplomàtic nord-americà, incapaç de guardar els seus secrets. Però ja havia succeït abans en diverses ocasions, encara que amb altres mètodes. El 1971, Daniel Ellsberg, analista de RAND Corporation –un *think tank* relacionat amb el Pentàgon–, va fotocopiar 7.000 pàgines d'un informe que demostrava les mentides oficials sobre la guerra del Vietnam i les va filtrar a *The New York Times*; la conseqüència va ser la retirada nord-americana del Vietnam el 1973. El 1972, Mark Felt, número dos de l'FBI i conegut universalment pel sobrenom de *Gola profunda*, va filtrar a *The Washington Post* les informacions que implicaven directament el president Richard Nixon en l'escàndol Watergate; la conseqüència va ser la dimissió de Nixon. I el 2004, el sergent Joseph Darby va denunciar a internet les tortures i vexacions a Abu Ghraib perpetrades per l'exèrcit nord-americà a la guerra de l'Iraq; la conseqüència va ser una cadena de dimissions i el descrèdit de la intervenció nord-americana.

Les filtracions de Wikileaks han danyat la credibilitat dels sistemes de seguretat nord-americans, la qual cosa ha provocat les crítiques republicanes a l'Administració de Barack Obama. I possiblement dificultaran els futurs contactes dels diplomàtics nord-americans amb empresaris, polítics i periodistes. Però el poder buscarà noves maneres de guardar els seus secrets. I tampoc no serà aquesta la primera vegada que succeeix. El que ha canviat és la tecnologia, que ha multiplicat la quantitat de les filtracions i la possibilitat de distribuir-les a audiències més grans. Fa tres decennis, el robatori d'un document classificat podia exigir la utilització d'una càmera fotogràfica en miniatura; ara l'espia o traïdor de fa trenta anys quedaria bocabadat amb les possibilitats de les noves tecnologies, com va demostrar Bradley Manning en descarregar els documents secrets en un CD que va portar al seu lloc de treball amb l'excusa que volia escoltar les cançons de Lady Gaga.

La reacció periodística davant de les filtracions de Wikileaks també ha tingut aspectes contradictoris. Mark Zuckerberg, fundador de la xarxa social Facebook, va ser escollit la persona de l'any 2010 per la revista *Time*. Va ser una decisió interessant i, segurament, interessada, ja que Zuckerberg va desbancar Assange. I això malgrat que el fundador de Wikileaks va ser qui més vots va rebre dels internautes. I quant a la diplomàcia, els seus camins sempre resultaran insospitats. A la tardor de 1961, segons explica en les seves magnífiques memòries (Reston 1991), Reston va ser cridat per John F. Kennedy a la Casa Blanca. El president va ser directe: Washington no estava disposat a cedir en la crisi de Berlín, però considerava arriscat utilitzar els canals diplomàtics per llançar un ultimàtum a

Moscou. La idea de Kennedy va ser que Reston llancés el missatge. I Reston va escriure que Washington podria respondre militarment si els soviètics bloquejaven els accessos a Berlín. Els diplomàtics soviètics van comprar la primera edició de *The New York Times* i van entendre'n la columna. Al cap de mig segle, Wikileaks és l'evolució de les filtracions en la revolució d'internet.

Referències

- ANDERSON, L. "Demystifying the Arab Spring." *Foreign Affairs*. 3 abril. 2011. <<http://www.foreignaffairs.com/articles/67693/lisa-anderson/demystifying-the-arab-spring>>.
- JONES, A. *Losing the News: The Future of the News that Feeds Democracy*. Oxford: Oxford University, 2009.
- KELLER, B. *Open Secrets: Wikileaks, War, and American Diplomacy. Complete and Updated Coverage from The New York Times*. Nova York: The New York Times, 2011(eBook).
- KISSINGER, H. *Diplomacy*. Nova York: Simon and Schuster, 1994.
- LEPORE, J. "Números atrasados. El día que murió el periódico". A: ESPADA, A.; HERNÁNDEZ BUSTO, E. (ed.). *El fin de los periódicos*. Barcelona: Duomo Ediciones, 2009.
- RESTON, J. *Deadline*. Nova York: Three Rivers Press, 1991.
- RUFIN, J-C. "Wikileaks ou la troisième révolte" [En línia] A: *Le Monde*, 21 de desembre de 2010. <http://www.lemonde.fr/idees/article/2010/12/20/wikileaks-ou-la-troisieme-revolte-par-jean-christophe-rufin_1455888_3232.html>